

Vajna Ádám

Oda

Scolar Kiadó
Budapest, 2018

VAJNA ÁDÁM
ODA

scolar
live

Krupp József

SAJÁT RINOCÉROSZ

Vajna Ádám első verseskötete szabad és üde; a könyv meghatározó költői gesztusa a játék. Nem a formával és a nyelvvel való játékról van szó, legalábbis nem abban az értelemben, ahogy az ezredforduló magyar költészetéről szólva többnyire értette a kritika, a metrumra, a szójátékokra (és a nyelvrontásra stb.) vonatkoztatva. Vajna más tétékben játszik: kísérletezik a megszólalási módokkal, a szövegformákkal és a műfajokkal. Bekebelező költészet az övé, amely sokféle motívumot, hangot és témát tesz a sajátjává, és radikális módon az intertextualitás-ban jelöli ki a maga létmódját. Ennek az intellektuális teljesítménynek a tétje, hogy a humor ne „humoros verseket” eredményezzen. Egy nyilatkozatában Vajna mások mellett Bognár Péter költészetét nevezi meg mint poézisének „előképét”.¹ És valóban, e szerzők olyan költői paradigmát hoznak létre, amely termékeny és izgalmas alternatíváját jelenti az „új komolyság” beszédmódjainak, amelyek meghatározók a legfiatalabb

1 *Vajna Ádám: Óhatatlan, hogy lesz humor a versben*, MELHARDT Gergő interjúja VAJNA Ádámmal, Litera.hu 2018. 10. 13., <http://www.litera.hu/hirek/vajna-adam-ohatatlan-hogy-lesz-humor-a-versben>.

költői nemzedék szövegeiben. Úgy tűnik, Vajna ebben a könyvében a posztmodern irodalom kései szupplementumán dolgozik, egy újfajta posztmodern magyar költészetben. Nem azokat a hagyományokat folytatja, amelyeket korábban szokás volt posztmodern líraként számon tartani: nem a Kukorelly-féle rontást, nem a Kovács András Ferenc-féle tökélyt és nem is a rontás tökélyét, amely a Parti Nagy-lírára jellemző. Sokkal intenzívebben kapcsolódik a posztmodern magyar próza problémáihoz.

Az *Oda* nagyon gondosan megkomponált könyv. Jó döntés volt a kötet élére helyezni a *Júliám védőszentje* című verset, amely több szempontból is jellemző darabja a gyűjteménynek. A Júlia névről Petőfire és az ő úti leveleire asszociálhatunk, annál is inkább, mert az utazás meghatározó motívuma ennek a szövegnek, valamint a kötet számos további darabjának. „Júliámmal Elzászban / német kisvárosokat mentettünk” (5). A mondat, amely ártatlan történetmesélésnek indul (a szereplők és a helyszín megadásával), kedélyes vagy kedélyeskedő hangütéssel (a női névhez kapcsolódó birtokos személyjellel), szemantikailag meglepő módon fejeződik be. Innen még sokféle irányba mehetne tovább a vers; a második sorpárban látszik, hogy Vajna Ádám radikális megoldást választ. A kisvárosok megmentéséről tett állítás nem értelmetlen, nem üres szövegmondás része: a vers beszélője komolyan veszi az elsőre pusztán a grammatika miatt megalkothatónak tűnő mondatot. „Hopp, ott egy német kisváros, mondtam, / és ő ráborította a szoknyáját” (5). Júlia női Gullivernek képzelhető el, és a jelenet következetesen halad tovább: ha a nő szoknyájával be tud fedni egy várost, akkor érthető, hogy a város „templomának tornya” az ő „belső combját / karistolja”, és érthető, hogy a templomban „egy kis játékpap” misézik – sajátos módon, „denevérvérrel”. A kötet hátsó borítóján Kukorelly Endre első helyen a láttatást emeli ki Vajna költészetéből („a költői gesztus láthatóvá teszi mind a láthatót, mind a nem láthatót”), és ez feltétlenül találó ezekre a sorokra. Az általa idézett tagmondat, „Júliám lepők egy pajtát”, talán nem is elsősorban a vizualitás szempontjából figyelemre méltó, hanem a hangzóssága révén, a hangutánzó *pök* és a rejtett alliteráció miatt.

Vajna az alapvetően prózai lejtésű szövegbe, ahogy a kötet több darabjában is, dalbetétet helyez, tipográfiaileg, egy hangjegyszimbólummal is jelezve, milyen előadásmódot idéz meg a vers harmadik szakasza: „♪ Hozok majd Elzászból szuvenírt anyámnak, / Júliám ott hagyom elzászi bányásznak” (5). Nagygéci Kovács József joggal veti fel, hogy Vajnának ez a megoldása talán a brechti songokkal állítható

párhuzamba.² A felező tizenkettes, amelynek ritmusa egyes olvasókat talán a *Szomorú vasárnap* című dalra emlékeztet, négy sorra terjed ki, amelyek már-már a blődli felé mutatnak. Mintha itt szándékosan szabadjára lett volna engedve a szövegtermelő gépezet, hogy aztán a vers második felében újra fegyelmezetten működjék Vajna vad költői logikája. Az elzászi vásárban Júlia „választott egy védőszentet”. Vajna Ádám az apros dokészis alakzatával játszik itt (egy állandónak tekinthető szókapcsolatban a várakozástól eltérő szót használ), hiszen a *választ* ige után ezen a helyen valamilyen vásárfiának kellene következnie. A vers zárata a *Mi volt kérded a legszebb Dániában* című Tolnai Ottó-verset megidézve zárja le az elbeszélést, az ottani kérdő mondat dallamosságát kifejezetten prózásítva: „Hát mi volt, kérded, a legszebb / az elzászi német kisvárosokban. / Júliám, aranyos Júliám, bányász Júliám / volt a legszebb, / de engem vártak haza / a pilisi sváb falvak” (6).

De ezzel nem hagyjuk el Elzászt teljesen: a kötet második verse a *Védőszentem* címet viseli, és az első szöveg több elemét tartalmazza új elrendezésben. „Strasbourg mellett kitermeltünk / tizennégy tonna örömet” (7). Ez újabb apros dokészis, amennyiben a *tonna* után a *szén* szót várnánk. Az öröm kitermelésének metaforája az előző verssel együtt válik igazán jelentéstartóvá, hiszen onnan tudjuk, hogy Júlia bányász. A tizennégy pedig itt talán diszkrét hódolat a tizenhat előtt, elkerülése a *Sixteen Tons* című, magyarul több változatban is ismertté vált dal szövegével való egybeesésnek.

Egy konkrét és bevett elem lecserelése elvontra és szokatlanra: a kötet narratív versei nem egyszer élnek ezzel a megoldással. Ilyen az *Egy magánügy megoldása* című költemény, amely szinte filmszerűen – vagy inkább rajzfilmszerűen – bomlik ki. Noha első sora az elvontság miatt nem egy történet nyitányát sejteti, a mondat folytatása egy narratíva jól működő elemévé teszi: „Otthagyjuk a véletlent, / autóba szállunk, és a szeméttelep felé hajtunk, / a szeméttelepen megkeressük az őrt” (13). Az elbeszélés nem mentes az irrealitástól: a szeméttelep őrének nincs feje, csak háta van, és arra hivatkozva engedi be az érkezőket, hogy nem látja őket. És bár odabent a felkeresett kiskirály nem ad tanácsot „a jövőre nézve”, az én-elbeszélő és társa(i) találnak megoldást a problémájukra: „Naplementéig a jövőre nézünk, / a naplementét felvesszük három kamerával” (13). Ezt egy olyan utazás követi, amely egészen Dániáig vezet, és a múltba, ahol a közelebről meg nem határozott sze-

2 NAGYÉCI KOVÁCS JÓZSEF, *Apránként ajánlott*, Magyar Hang 2018. december 14–20., 31. sz., 20.

replők három évig bolyonganak. A megoldás pedig az, hogy visszamennek a véletlenért, ölükbe ültetik és feleségül veszik – mintha csak egy nő volna, a többes számban beszélő *mi* pedig egyetlen személy.

A fesztelenség, amely a fenti versekben a sajátos logikát működtette, másutt erőteljes rímelést eredményez: „Megnyitott a körúti BÁV, / Ott dolgozik Mara, / Ajkán nyálpötty, tenyerében / Színarany tiara” (11). Az idézett sorok az *Egy szerelem lehetőségei* első részét nyitják meg, amely *A walesi bárdok* nyelvi alapzatán építkezik. A vers három szakasza (*A körúti BÁV*, *Az esti vonatozás veszélyeiről*, *Az albán kérdés* – Bogнар Péterre emlékeztető, prózai címek), amelyek sorszámmal is el vannak választva egymástól, különböznek verselésük, mondatépítkezésük, szerkezetük, szereplők szempontjából – lényegében minden tekintetben, hogy az egyetlen összekötő kapocs, Mara, annál látványosabbá tegye azt a játékos iróniát, amely e vers költői megszólalását jellemzi. Vajna egyébként előszeretettel osztja tételekre a verseit, így például *A zokni-gyár varrónője* vagy a *Salomé könyvespolca* esetében. Utóbbi öt rövid szakaszban számlál vissza a „még öt perc” időmegadástól kezdve addig, míg kopogtatnak Salomé ajtaján. A széttagolás sajátos megvalósulása az *Egy mondat politikai és magánéleti lehetőségei* című szöveg, amely a következő mondatból és a hozzá kapcsolt lábjegyzetéből áll: „Az alakban az összerakás ábrázolja / a kidagadás és összehúzás egyesülését” (37, kurzív az eredetiben). A mondathoz öt lábjegyzet tartozik, ezek közül az utolsó szintén meg van jegyzetelve, és ez a hatodik, metajegyzet a harmadik és negyedik lábjegyzethez küld vissza magyarázatért – ezen a ponton, ahogy Esterházy Péter *Bevezetés...-ének* fűlszövegében olvashatjuk, „a posztmodern kelgyó enfarkába harap”.

Az eddigiekből is látszik, hogy sokféle, de nem széttartó versvilágot zárnak magukba a Papp Rita tervezte borítólapok. Találunk a kötetben balladát: a felező tizenkettesben írt *Németh Eszter ura* valódi szerelmi és szociális drámát jelenít meg, a szerelmes, a nő férjének halálát kívánó Gergelynek azt helyezi kilátásba Eszter, hogy elszegődhet a „kormány-csapágyakat” szerelő „urához” – ám az ifjú hajthatatlan. A *Pásztorok ébredése* a *Nulladik ekloga* alcímet viseli, egyik beszélője tudatosan képviseli a bukolikus világot, reflektál annak poétikai szabályaira („az idillben minden a legjobb”), a másik viszont agresszív trágárkodással rombolja le azt. A feloldást a hexametert felváltó, felező nyolcas dalbetéttől ismerjük meg: az egyik pásztor lelötte társát, Isten („Atyuska”) erre megharagudott, és azt a büntetést eszelte ki, hogy ezentúl minden pásztornak költőkkel kell csevegnie – az ekloga műfajának eredetmondáját

olvassuk tehát. Az alanyi költészetnek nincs helye ebben a kötetben, de mintha egy szó erejéig Vajna ezt is becsempészné. *A Café Démagogue apácája* kassákos történetmondása („Szabadságjogok, / kezdtek épp csak kiáltozni a gyarmati utcákon, / mi habcsókot ettünk / a Café Démagogue teraszán” [22]) meglehetősen lapos beszélgetésről számol be (kínai férfiak zoofil ténykedéséről van szó benne), amely azonban radikális fordulatot hoz a beszélő életében. A zárlat vallomása azért nem hat zavaróan az *Oda* versei között, mert Vajna gondoskodik arról, hogy az egyes szám első személyű megszólalást ne köthessük könnyen a lírai költő figurájához: „Apáca vagyok. / Szeretlek” (23).

A naív hang, a történelmi/politikai giccs rekonstrukciója miatt érdemel figyelmet a *Fiume vajúdása*, amelynek zárlatában, mintegy csattanóként tudjuk csak meg, hogy a jelenet (eső elől összeseregleg emberek) egyik szereplője Kádár Jánossal állapotos éppen. Az apologetikus szövegen rést üt Vajna iróniája: „Volt az egésznek mégis egyfajta / Örömmel elcseszett bája” (39). A szerző érdekesen épít be verseibe talált szövegeket. A munka világát tárgyaló egyik versben, *Az angyalok strigulájában* például a falradír összetevőiről olvasunk. A kötet egyik leginnovatívabb, összetettségében koherens darabja ez, amely összekapcsolja a bölcséleti megalapozást, a technikai leírást, a költői és a politikai-etikai reflexiót, tartalmaz idézetet és dalbetétet. Invenciózus, bár némileg egyoldalú kritikájában Smid Róbert egyenesen az „internacionalista termeléseszmény” elemző és rendszeres vizsgálatát és feldolgozását tulajdonítja az *Odának*, amelyben „a költészet is egy termelési folyamat”.³

A termelés motívuma a fentebb idézett *Védőszentem*hez képest igen csak komoly összefüggésbe kerül az *Egy olajbányász följegyzései* című darabban. Egyrészt az olajbányászok – áruálás áldozatai – termelnek munkájuk során, és így kitermelnek egy falut mindentől távol, miközben nyelik az olajat, másrészt a termelés metafizikai értelmet is nyer: „Gyűlik bennünk valahol a sötét, / erdőt ültet, várost épít, dinasztiaát alapít, / kitermeli, amit bennünk talál” (69). Hasonlóan működik a kötetben ezt követő vers, *A Himnusz eléneklése*, amely egy földosztáshoz kapcsolódó ünnepegről készült pillanatfelvétel. A zárlata ennek is nyugtalanítóan kétértelmű: „Az arcokon másfél hektárnyi zsiros boldogság / várja a jövődöt” (70). Oldottabb ennél *A csapatok kivonulása* („Egyetlen hős van minden háborúban” [71]), amely könnyed filozofi-

3 SMID Róbert, *Termelési versek*, Pannon Tükör 2018/5., <http://pannontukor.hu/2018/11/13/smid-robert-termelési-versek-vajna-adam-koteterol>.

kusságával Billy Collins és Kőríz Imre poétikáját is eszünkbe juttathatja, csakúgy, mint *A költészet egy napja* („A költő, aki nem ír verset, / egy másik utcába költözött” [55]).

Miközben megismerkedünk a Bugacon mangalicát néző japán herceggel, a barokk tudósokkal, akiket megfelelő körülmények között kell tartani, a társát gyászolva elpusztuló kanárral, az ornitológussal, akinek soha nem látott madárról kellene tanulmányt írnia, Vajna kötetében a sündisznóról is emlékezetes verset olvashatunk (*A sünök tudása*). És amikor eljutunk az *Albrecht Dürer rinocéroszához*, az is világossá válik, miért szerepel a könyv címlapján szívószállal dobozos kólát fogyasztó orrszarvú – hiszen Dürer szerint „mindenkinek lehetne / egy saját rinocérosza” (49). Ez tehát Vajna Ádám saját rinocérosza: reneszánsz motívum, amelynek hagyományozódásával számot vet („egészen az 1930-as évek végéig / megjelenik a német tankönyvekben” [49]), és amelyet beledolgoz költészetébe.

Ha pedig a kötet címét nem csak az *óda* szó egy variánsának tekintjük, és visszakerdezzük, hová is vezet ez a költészet, akkor az egyik választ az utolsó vers adhatja meg. Ebben a *Függelékben* Vajna tételes költészetant tár elénk, amely valójában intertextuális játék és hommage Esterházy *Függőjének*. Az első tétel („A vers az, amit nem lehet mondani” [72]) Kányádi Sándor *A vers az, amit mondani kell* című szövegével vitatkozik, a második pedig egy Vitányi Iván-tanulmány parafrázisa: „A versek először is a lét / legalapvetőbb szféráit akarják megragadni, / úgymint *gazdaság, társadalom* / (esetleg különválasztva: *politika*) / és *kultúra*” (72, kiemelések az eredetiben). Verlaine-en, egy matematika érettségi tételen keresztül egészen Szent Bonaventúráig jutunk, miközben a szöveg a költészetnek a „társadalmi és emberi viszonyokkal” való kapcsolatát hangsúlyozza. A tizedik pontban, ahol azon szerzők felsorolását találjuk, akiktől „a kötet jelölt vagy jelöletlen / idézeteket tartalmaz” (Bonaventúrától és Marxtól Esterházy Péterig és vissza egészen a Bibliáig és a szájhagyományig), világossá válik, hogy a *Függelék* mint vers színre viszi és bekebelezi a könyv függelékét is mint szerkezeti elemet – és fordítva. Vajna intellektusát dicséri, hogy nem ezen a ponton fejezte be a verset, annak van egy tizenegyedik tétele is, amely idézet Tandori Dezsőtől: „Plusz a kinti kopár vadgesztenyefák”.